

GELI ANTICÓ, Adela. *Recórrer la Garriguella fortificada. Desxifrant els búnquers: arquitectura i paisatge*. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, 2016, 192 pàgs. [22 x 23].

El concepte patrimoni ha ampliat enormement la seva àrea conceptual des de la seva inicial aparició a finals del segle XVIII, quan sorgí com a reacció davant de les terribles destruccions i actes de vandalisme que es produïren a redós de la Revolució Francesa. Si bé, inicialment, només feia referència als monuments arquitectònics més destacats, especialment els de l'Edat Mitjana; ràpidament amplià la seva significació per passar a englobar en l'actualitat un conjunt d'elements i manifestacions, materials i immaterials, extremadament diverses, relacionades amb la història i la cultura. En conseqüència, la problemàtica relativa a la seva protecció, gestió i conservació ha augmentat també de manera exponencial. És obvi, doncs, que aquest immens conjunt de béns patrimonials són difícils de protegir i conservar, més encara quan bona part d'ells són relativament poc coneguts. Per això la realització d'una tasca prèvia de documentació és bàsica i necessària, perquè sobre allò que no es coneix no es pot actuar, i només després d'aquesta primera actuació pot venir la de catalogació i protecció i, encara més endavant, la de restauració, si cal.

L'obra que aquí ressenyem recull les investigacions i anàlisis realitzades per l'autora, que professionalment és arquitecte, en el seu projecte final de carrera – presentat a la Universitat de Girona el febrer de 2015–, i sens dubte podem afirmar que és un bon exemple d'aquest procés previ de documentació que hem esmentat més amunt. En ella s'hi descriu de manera detallada la història i situació actual d'una arquitectura bèl·lica, la línia fortificada de búnquers construïda durant els anys 1944-1950, popularment coneguda com a línia P (de fet, una convenció atès que mai rebé oficialment aquest nom), a la zona de Garriguella; la qual fins ara, excepte per alguna honrosa excepció, havia estat poc, per no dir gens, investigada. I això, malgrat el handicap que ha suposat per a la tasca investigadora que a l'Estat espanyol bona part dels fons documentals del Ministeri de Defensa encara siguin, de manera incompreensible i vergonyosa, d'accés restringit *sine die* (fet que ja fou denunciat per l'historiador Borja de Riquer en un contundent article publicat a la revista *l'Avenç* de març de 2014). L'autora, doncs, mitjançant d'una detallada recerca de la documentació accessible, combinada amb la investigació directa sobre el terreny, ens mostra els diversos elements que conformen aquesta línia defensiva com un conjunt amb un valor patrimonial, artístic i paisatgístic de primer ordre; i posa les bases perquè, d'aquí un temps –que sigui més o menys breu dependrà de la ciutadania i dels seus representants– puguin ser protegits i restaurats.

Pel que fa a l'estructura interna del treball, aquest està organitzat en tres apartats clarament diferenciats i d'extensió dispar. En primer lloc trobem el bloc titulat "Garriguella" on es descriu breument el territori que serà objecte de la investigació juntament amb una cronologia històrica detallada del procés de construcció i, posterior,

abandó del conjunt. El segon bloc “Fortificar”, el més extens i innovador del treball, s’inicia amb una anàlisi general de la concepció estratègica que presidí la construcció d’aquesta línia defensiva i de com s’organitzà aquesta, per passar ràpidament a descriure de manera detallada el cas concret de Garriguella (també, bàsicament per proximitat geogràfica, s’hi inclou una breu referència al camp d’aviació republicà i a les escasses restes que ens han pervingut). Dins d’aquest apartat, també cal destacar com s’interpreta l’arquitectura i forma dels diversos tipus de búnquers existents, ja que aquests presenten una fesomia molt concreta segons quina sigui la seva funcionalitat. De fet, això permet agrupar-los en cinc grans conjunts: assentaments de comandament, assentaments a cel obert (per a metralladores antiaèries i morters), assentaments d’artilleria, assentaments de combat (per a armes automàtiques) i assentaments de refugi. No obstant això, aquestes tipologies no són immutables, car quan cal s’adapten al paisatge, raó per la qual dins d’un mateix grup podem trobar variacions importants. Finalment, el darrer apartat “Recórrer” és una reflexió, molt personal i sentida, de l’autora davant l’experiència viscuda i els coneixements obtinguts.

Pel que fa a la valoració final del treball, es pot afirmar que és una molt bona eina de divulgació, atès que s’hi combina magníficament la investigació científica amb la capacitat de fer un discurs comprensible i amè. A la pràctica, ens trobem davant d’una obra enganyosament senzilla, atès que presenta clarament dos nivells de lectura. A primer cop d’ull observem un format agradable, amb fantàstiques imatges i il·lustracions, acompanyades d’un redactat clar, entenedor; fins i tot un xic poètic en algun paràgraf. Elements que fan d’ell un bon mitjà perquè els neòfits es puguin apropar-se al tema. No obstant això, si hom hi fa una ullada més aprofundida hi trobem un veritable tractat de fortificació, amb una descripció detallada del conjunt fortificat, quasi búnquer per búnquer. I això el converteix en una eina bàsica per a qualsevol investigador que decideixi apropar-s’hi per estudiar-lo.

Un cop dit tot això, l’únic que em resta és felicitar a l’autora per l’èxit assolit en la seva investigació i encoratjar-la perquè la continuï. Per exemple, amb l’edició dels itineraris de visita, tenim constància que n’hi havia en el treball original però no apareixen en la versió publicada. Sens dubte aquests serien un complement òptim a aquest treball, ja que permetrien difondre d’una manera més directa aquests elements entre la ciutadania, afavorint-ne la visita i coneixença directa.

LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA
(Doctor en Història- Girona)

Traducción de la reseña anterior:

El concepto patrimonio ha ampliado enormemente su área conceptual desde su inicial aparición a finales del siglo XVIII, cuando surgió como reacción ante las terribles

destrucciones y actos de vandalismo que se produjeron al abrigo de la Revolución Francesa. Si bien inicialmente sólo hacía referencia a los monumentos arquitectónicos más destacados, especialmente los de la Edad Media; rápidamente amplió su significación para pasar a englobar en la actualidad un conjunto de elementos y manifestaciones, materiales e inmateriales, extremadamente diversas, relacionadas con la historia y la cultura. En consecuencia, la problemática relativa a su protección, gestión y conservación ha aumentado también de manera exponencial. Es obvio, pues, que este inmenso conjunto de bienes patrimoniales sean difíciles de proteger y conservar, más aún cuando buena parte de ellos son relativamente poco conocidos. Pero la realización de una tarea previa de documentación es básica y necesaria, porque si no se conoce no se puede actuar, y sólo después de esta primera actuación puede venir la catalogación y protección, y aún más, la restauración si es preciso.

La obra que aquí reseñamos recoge las investigaciones y análisis realizados por la autora, que profesionalmente es arquitecto, en su proyecto final de carrera – presentado en la Universitat de Girona el mes de febrero de 2015-, y sin duda podemos afirmar que es un buen ejemplo de este proceso previo de documentación que hemos mencionado más arriba. En ella describe de modo detallado la historia y situación actual de una arquitectura bélica, la línea fortificada de búnquers construida durante los años 1944-1950, popularmente conocida como la línea P (de hecho, una convención pues nunca recibió oficialmente dicho nombre), en la zona de la Garriguella; la cual hasta ahora, excepto por alguna honrosa excepción, había estado poco, por no decir nada, investigada. Y a pesar del esfuerzo que ello ha supuesto para la investigación en el fondo documental del Ministerio de Defensa, por tratarse, de un modo incomprensible y vergonzoso, de fondos restringidos *sine die* (hecho que ha sido denunciado por el historiador Borja de Riquer en un contundente artículo publicado en la revista *Avenç* de marzo de 2014). La autora, pues, mediante una detallada investigación de la documentación accesible, combinada con la investigación directa sobre el terreno, nos muestra los diversos elementos que conforman esta línea defensiva como un conjunto con un valor patrimonial, artístico y paisajístico de primer orden; y pone las bases para que, de aquí a un tiempo – que sea más o menos breve dependerá de la ciudadanía y de sus representantes- puedan ser protegidos y restaurados.

En cuanto a la estructura interna del trabajo, éste está organizado en tres apartados claramente diferenciados y de extensión dispar. En primer lugar, encontramos el bloque titulado “Garriguella” donde se describe brevemente el territorio que será objeto de la investigación junto con una cronología histórica detallada del proceso de construcción y, posterior, abandono del conjunto. El segundo bloque “Fortificar”, el más extenso e innovador del trabajo, se inicia con un análisis general de la concepción estratégica que presidió la construcción de esta línea defensiva y de como ésta se organizó, para pasar rápidamente a describir de manera detallada el caso concreto de Garriguella (también, básicamente por proximidad geográfica, se incluye una breve referencia a los escasos restos que nos han llegado del campo de aviación republicano). Dentro de este apartado también debemos destacar como se interpreta la arquitectura y la forma de los diversos tipos de búnquers existentes, ya que éstos presentan una apariencia muy concreta según cual sea su funcionalidad. De hecho, esto permite

agruparlos en cinco grandes conjuntos: asentamientos de comandamiento, asentamientos a cielo abierto (para las ametralladoras antiaéreas y morteros), asentamientos de artillería, asentamientos de combate (para armas automáticas) y asentamientos de refugio. No obstante, estas tipologías no son inmutables, aunque es preciso que se adapten al paisaje, razón por la cual dentro de un mismo grupo podemos hallar variaciones importantes. Finalmente, en el último apartado “Recórrer” se realiza una reflexión, muy personal y sentida, de la autora ante la experiencia vivida y los conocimientos obtenidos.

En cuanto a la valoración final del trabajo, se puede afirmar que es una muy buena herramienta de divulgación, dado que combina magníficamente la investigación científica con la capacidad de hacer un discurso comprensible y ameno. En la práctica, nos encontramos ante una obra engañosamente sencilla, dado que presenta claramente dos niveles de lectura. A primera vista observamos un formato agradable, con fantásticas imágenes e ilustraciones, acompañadas de una escritura clara, entendedora, incluso un tanto poética en algún párrafo. Elementos que hacen de la obra un buen medio para que los neófitos se puedan aproximar al tema. No obstante ello, si profundizamos un poco más encontramos un verdadero tratado de fortificación, con una descripción detallada del conjunto fortificado, casi búnquer por búnquer. Y esto lo convierte en una herramienta básica para cualquier investigador que decida aproximarse para estudiarlo.

Tan solo me queda felicitar a la autora por el éxito alcanzado en su investigación y animarla para que la prosiga. Por ejemplo, con la edición de los itinerarios de visita, tenemos constancia que los había en el trabajo original pero no aparecen en la versión publicada. Sin duda estos serían un complemento óptimo a dicho trabajo, ya que permitirían difundir de una manera más directa estos elementos entre la ciudadanía, favoreciendo la visita y el conocimiento directo.

LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA
(Doctor en Història- Girona)